

مثنوی مولوی و ترجمه‌های آن به زبانهای دیگر

پاکستان : دکتر یاسین رضوی

مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی یکی از آثار برجستهٔ پارسی میباشد که به شهرت و محبوبیت زایدالوصفی نایل آمده و تاکنون بزبانهای متعدد جهانی ترجمه گردیده است . اگر چه تاکنون فهرست دقیق زبانهاییکه مثنوی مولوی بآن ترجمه و چاپ شده است تهیه و تنظیم نگردیده است اما تحقیقات اساسی در این زمینه این امر را روشن کرده است که مثنوی مولوی به غالب زبانهای بزرگ بین‌المللی منجمله انگلیسی ، فرانسوی ، آلمانی ، روسی ، اردو ، عربی و ترکی ترجمه گردیده است . تعدادی از این ترجمه‌ها باعث شد که مولانا جلال‌الدین رومی با نحوه بسیار شایسته ای در خارج معرفی گردیده و مردم سامانهای مختلف جهان والهانه با وی عشق ورزند .

نخستین ترجمه عربی مثنوی مولوی توسط دانشمندی بنام یوسف بن احمد المولوی بعمل آمد و او ترجمه خود را المنهج القوی نامگذاری کرد . این ترجمه منشور مثنوی در سال ۱۸۷۲ میلادی در قاهره بچاپ رسید .

دومین ترجمه منظوم مثنوی توسط شاعری بنام عبدالعزیز الجواهر بعمل آمد و او اسم ترجمه منظوم مثنوی را جواهر الاثار گذاشت. این ترجمه در ایران در سال ۱۹۵۷ میلادی چاپ شده و اکنون در دسترس است. شخصی بنام سلیمان نحیفی که در قرن هیجدهم میزیسته و در سال ۱۷۳۷ میلادی عرصه وجود را ترک گفت، مثنوی مولوی را بشعر ترکی ترجمه نمود. شخصی دیگر که اسماعیل انقیراوی نام داشت مثنوی را به نثر ترکی برگرداند با تفسیر بسیار مشروحی با اسم فاتح الایات چاپ نمود. نخستین چاپ این ترجمه با اسم چاپ بلاق در سال ۱۸۳۴ و دومین چاپ این ترجمه با اسم چاپ قسطنطنیه در سال ۱۸۷۲ صورت گرفت. محمد یوسف علیشاه ترجمه منظوم مثنوی مولوی را در سال ۱۸۸۸ میلادی بیاردو بتکمیل رسانیده و در سال ۱۸۸۹ میلادی در شهر لکهنؤ چاپ نمود. این ترجمه منظوم مثنوی بحدی مورد پسند مردم مسلمان اردو زبان شبه قاره قرار گرفت که در سال ۱۸۹۷ بتجدید چاپ آن اقدام گردید ولی باز هم این نسخه بندرت پیدا میشود. ترجمه منظوم دیگری که بار دو عمل آمد و عنوان معروفترین کتاب شبه قاره را بدست آورد توسط شاعر معروف اردو شاد روان سیماب اکبر آبادی صورت گرفت و با اسم الهام منظوم نامگذاری شد. این ترجمه چندین بار توسط کتابخانه‌های مختلف پاکستانی و اسلامی هند چاپ گردیده است. آقای امتیاز علی عرشی که یکی از دانشمندان بسیار معروف شبه قاره میباشد، ترجمه مثنوی را به نثر اردو بعمل آورده و با حواشی و تفسیر بسیار ارزنده‌ای چاپ نمودند. این کتاب با اسم مفتاح العلوم معروف است.

اولین ترجمه انگلیسی مثنوی مولوی در سال ۱۸۸۷ توسط شخصی بنام ای، ایچ، و هنرلید انجام و چاپ شد. این کتاب که با اسم اشعار روحانی مولانا جلال‌الدین رومی معروف است، دارای ۳۵۰۰ بیت انگلیسی است. مترجم انگلیسی این کتاب قبلاً ترجمه گلشن‌راز را در سال ۱۸۸۰ بعمل آورده بود و این ترجمه نیز به شهرت زیادی بین انگلیسی زبانهای اروپا نایل آمده بود.

در سال ۱۸۸۱ شخصی بنام جیمز رید هائوس دفتر اول مثنوی را بشعر انگلیسی درآورد و مقدمه‌ای بسیار مفصل را بترجمه خود افزوده و طی آن احوال و آثار مولوی را دقیقاً بررسی نمود. دانشمند و خاور شناس معروف انگلیسی بنام نیکسون درباره این ترجمه نوشته است که این ترجمه فاقد دقت است. ترجمه دفتر دوم مثنوی در سال ۱۹۱۰ توسط شخصی بنام ویلسون بعمل آمد اما این ترجمه به نثر انگلیسی است و با احوال و نقد آثار مولوی زینت یافته است. پروفیسور نیکسون، استاد فقید دانشگاه کیمبریج که غزلهای مولوی را از دیوان شمس تبریزی انتخاب و با ترجمه انگلیسی چاپ نموده و زندگی خود را وقف مطالعه و معرفی مولوی نموده بود، ترجمه مثنوی را با دقت و جدیت فراوانی بعمل آورد. او ترجمه شش دفتر مثنوی را در هشت مجلد چاپ نمود و حواشی ارزنده و مفصلی را بآن اضافه کرد. ژرژ روزین که يك دانشمند آلمانی بود يك سوم دفتر اول مثنوی را بشعر آلمانی برگرداند و مورد پسند و تقدیر آلمانی زبانها قرار گرفت. يك دانشمند ديگر آلمانی با اسم دبلیو پورتون ترجمه مثنوی را با اسم «از کتاب نی» شروع کرد اما نتوانست این کار را باتمام برساند. ترجمه‌های دیگری نیز در آلمان بعمل آمد اما منجمله ترجمه‌های آلمانی^۱ ترجمه اف، ای، جی، ثولوک از همه ترجمه‌های دیگر معروفتر و کاملتر است.

از يك سوهمه این ترجمه‌ها و سایر ترجمه‌های دیگری که بزبانها و کشورهای مختلف دنیا از مثنوی بعمل آمده است، عظمت و ارزش ادبی مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی را باز گویم و از سوی دیگر دانشمندان و شاعران عصرهای مختلف را بر آن می‌انگیزد که بترجمه این کتاب با عظمت و غنی کوشیده و نه تنها با ادبیات فارسی و ادبیات کشور خود خدمت نمایند بلکه اسم خود را برای همیشه در صفحات طلائی تاریخ فرهنگ و ادب ثبت و حفظ نمایند. یکی از همین دانشمندان معاصر که زندگی خود را وقف مطالعه و نشر آثار فارسی نموده است، از ترجمه‌های مختلف مثنوی تشویق گردیده و همه شش دفتر مثنوی را بزبان سندی ترجمه کرده است. اسم این دانشمند مولوی دین محمد متخلص

به ادیب است و در حال حاضر در شهر حیدرآباد زندگی میکند .
قبل از اینکه پاره‌ای از احوال این شاعر فارسی و سندی را در این
مختصر نقل نمائیم ، سخنی درباره زبان سندی و مختصات ادبی این زبان
پاکستانی درمیان می‌آوریم .

زبان سندی در استان جنوبی پاکستان (سند) رواج دارد و مردم سند
غالباً بهمین زبان تکلم مینمایند . این زبان دارای ریشه‌های فارسی و عربی
است و تقریباً هشتاد درصد کلمات این زبان یا فارسی است یا اگر عربی است ،
مستقیماً از زبان فارسی گرفته شده است . بدلیل اینکه داریوش کبیر رابطه
خود را با سند برقرار نموده و ایاب و ذهاب ایرانیان بسند در زمان ما قبل
تاریخ نیز وجود داشته است ، بسیاری از کلمات زبان سندی بهمان شکل فارسی
اصیل بچشم میخورد . من باب مثال کلماتی مانند بیداری ، پرچم ، پادشاه ،
همیشه ، زنده ، کامیاب ، برقرار ، گستاخ ، درویش ، دفتر ، زندگی ، دوست ،
پیمایش ، دریا ، پرشور ، خاموش ، رخ ، خوشخبر ، کارنامه ، و غیره در
زبان سندی مستعمل است و آشکار است که همه این کلمات مستقیماً از فارسی
پهلوی بسندی وارد شده است .

تشکیل و تنظیم زبان سندی طوری صورت گرفته است که موضوعاتی
مانند تصوف ، مذهب ، فلسفه و علم الشعر را میتوان باسانی بسندی نکاشت ،
این زبان که با حروف الفبای عربی از راست بچپ نوشته میشود ، دارای
کتابهای بسیار پرارزشی مانند دیوان شاه عبدالطیف بتائی است و تاکنون
پیش از یکصد هزار جلد کتاب در موضوعات مختلف باین زبان نوشته و بچاپ رسانیده
شده است .

استعداد این کتاب برای ترجمه از زبانهای خارجی و بیگانه لایق
ستایش است و بهمین جهت دانشمندان بسیار برجسته سند مشغول ترجمه
کتابهای ادبی و علمی جهانی بسندی میباشد .

همین استعداد زبان سندی و همچنین ارزش فوق‌العاده مثنوی مولوی
باعث شد که آقای دین محمد ادیب فیروزشاهی بترجمه مثنوی پرداخته و ترجمه

منظوم خود را نیز همانند مثنوی در شش دفتر بچاپ برساند . آقای ادیب درسهای ابتدائی را در ده فیروزشاه که دربخش لارکانه واقع درسند قراردادد . پایان رسانید . ادیب که در تاریخ ۱۵ شوال ۱۳۱۴ هجری قمری برابر با ۱۸۹۷ میلادی بدنیا آمد ، یکی از شاگردان مولوی عطا محمد بود و فارسی را پیش همان استاد ارجمند فرا گرفت . وی برای ادامه تحصیلات فارسی کتابهای قدیم فارسی را مانند پندنامه ، تحفة النصایح ، گلستان و بوستان سعدی ، یوسف وزلیخا . تحفة الاحرار ، انشای ابوالفضل علامی بن شیخ مبارک ، بهار دانش ، انوار سهیلی ، علم البدیع و المعانی و المعجم و غیره را مطالعه کرد . مطالعه در این آثار تاریخی و ادبی فارسی باعث شد که آقای ادیب اولین منظومه فارسی خود را در سن شانزده سالگی بسراید و تخلص ادیب را برای خود انتخاب نماید . ادیب تمام عمر را وقف تدریس زبان فارسی کرده بود و در عین حال امر نویسندگی را نیز ادامه داد . وی کتب متعددی را بسندی فارسی و عربی بنظم و نثر نگاشته است ولی آرزو دارد فقط بعنوان يك نثر شاعر پارسیگوی پاکستان شناخته شود . علاوه بر ترجمه مثنوی مولوی ، وی کتب دیگر را نیز نوشته است که در زیر ذکر مینمائیم :

دیوان ادیب بفارسی ، بیاض اشعار فارسی ، کتب متعدد درباره سیرت حضرت محمد صلی الله علیه و آله بزبانهای فارسی ، سندی و عربی و کتب پند و نصایح و کتب دستور زبان فارسی و غیره . آقای ادیب باصناف مختلف سخن شعر سروده است و درغزل ، مثنوی ، مسمدس ، ترجیع بند ، ترکیب بند ، نعت و حمد و تاریخگوئی مهارت زاید الوصفی را دارا بود .

شادروان سعید نفیسی طی یکی از مسافرت‌های خود پاکستان از شهر تاریخی حیدر آباد دیدن فرمودند و طی این دیدار پارسیگویان شهر حیدرآباد بحضور ایشان شرفیاب گردیده و منظومه های فارسی خود را بااستاد تقدیم نمودند . آقای ادیب فیروز شاهی نیز منظومه خود را در حضور ایشان قرائت کرد و سپس شش جلد کتاب « اشرف العلوم » را که ترجمه مثنوی میباشد ، بایشان تقدیم کرد . شادروان نفیسی بحدی تحت تأثیر این کتاب

پرازش قرار گرفتند که نظرات زیر را برای آقای ادیب مرقوم فرمودند:
 در سراسر این کشور بزرگ در میان این یکصد میلیون جمعیت هیچ
 کتابی شهرت مثنوی نیست. در حیدرآباد سند پیرمرد خمیده، خوش سیما،
 باریش سفید و چهره گپرا، مولوی محمد دین ادیب فیروزشاهی، یک دوره
 ترجمه منظوم شش دفتر مثنوی مولانا را که بهمان بحر رمل بزبان سندی منظوم
 کرده است، باکمال خضوع و مهربانی بمن یادگارداد.
 ترجمه منظوم مثنوی مولوی نقش مهمی را در معرفی آثار مولوی بسندی
 زبانان پاکستان ایفاء نموده است. بدلیل اینکه این ترجمه با اسم مرشد معنوی
 و روحانی مولوی ادیب یعنی با اسم مولانا اشرف علی تهانوی، معنون گردیده
 و اشرف العلوم نام دارد، بیشتر جلب توجه سندیها را میکند و آنان احترام
 زاید الوصفی را نسبت باین کتاب قایلند.

فهرست منابع و ماخذ:

- ۱: فرهنگ لغات و تعبیّرات مثنوی، آقای بدیع الزمان فروزانفر، تهران.
- ۲: دیوان شمس تبریزی، چاپ تهران.
- ۳: مثنوی مولوی، چاپ تهران سال ۱۳۴۴ خورشیدی.
- ۴: اشرف العلوم، ترجمه سندی مثنوی مولوی اثر ادیب فیروزشاهی: حیدرآباد.
- ۵: مقاله نبی بخش قاضی درباره ادیب فیروزشاهی.
- ۶: دایرة المعارف بریتانیکا، جلد ۱۰.
- ۷: شماره‌های مختلف مجله ماهیانه نئین زندگی (سندی) چاپ کراچی.
- ۸: کلیات ادیب، نگارش مولوی دین محمد ادیب، چاپ حیدرآباد.